

Добрица Јовичић¹

СТАЊЕ И МОГУЋНОСТИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА НА МЕДИТЕРАНУ

Извод: Због изузетне концентрације природних и културно-историјских вредности, Медитеран је израстао у једну од туристички најразвијенијих географских целина на Земљи, чије учешће у међународном туристичком промету износи преко 30%. Развој масовног приморског туризма и обимна изградња туристичких капацитета и инфраструктуре, посебно изражени током последње 2-3 деценије 20. века, довели су до велике сатурације простора и нарушавања животне средине поморног подручја. Сходно томе, Медитеран се данас налази пред великим изазовом: како сачувати кључне природне и културне вредности које чине основу туристичког привређивања и уједно задржати високу репутацију на све конкурентнијем, пробирљивијем и глобализованом туристичком тржишту. У раду су анализирани најзначајнији утицаји туризма на животну средину и проблеми који отежавају примену концепта одрживог развоја. Такође, приказани су и најважнији инструменти, мере и активности одрживог управљања туризмом, чијом применом се развој ове делатности и заштита животне средине могу довести у жељени, али и објективно могући склад. Посебна пажња је посвећена кључним институционално-организационим чиниоцима који имају круцијалну улогу у дефинисању смерница, циљева и задатака везаних за заштиту и одрживо коришћење Медитеранског мора са приобаљем, као и јачању сарадње међу медитеранским земљама ради координираног решавања актуелних проблема и трасирања путева будућег туристичког развоја.

Кључне речи: Медитеран, туризам, одрживи развој, животна средина.

Увод

Топло море, дуга и топла лета а благе и кратке зиме; квалитетне пешчане плаже; атрактивни острвски архипелази; богатство биљних врста; раскошни пејзажи; бројни историјски споменици који сведоче о различитим културним циклусима кроз које је Медитеран пролазио и сл., пружају одличне могућности за развој туризма (нарочито купалишног) на овом подручју. Развој масовног приморског туризма био је најизраженији у периоду од 1970-1990. год., у коме се број туриста који су боравили на обалама Медитерана утростручио и повећао са 54 на 157 милиона. У појединим земљама

---

¹ Др Добрица Јовичић, доцент, Природно-математички факултет, Ниш.

ма раст туризма је био још интензивнији, тако да се у посматраном периоду туристички промет у Грчкој повећао шест пута. У Турској, пак, у истом раздобљу број туриста се повећао за 4 пута, али се у овој земљи само у периоду од 1983. до 1991. год. обим смештајних капацитета увећао за 4 пута.

Табела 1. – Медитеранске државе са највишим степеном раста страног туризма у 2005.г. (www.unwto.org)

Држава	Међународни туристички доласци у 2005. (у милионима)	Процент промене 2005/2004
Турска	20,3	20,5
Алжир	1,4	16,9
Грчка	14,2	7,2
Хрватска	8,4	7,0
Мароко	5,8	6,7
Тунис	6,4	6,3
Шпанија	55,6	6,0
Египат	8,2	5,8

Медитеран је, значи, израстао у једну од туристички најразвијених географских целина на Земљи, у којој се региструје око 1/3 укупног годишњег међународног туристичког промета. Учешће туризма у приходу од извоза медитеранских земаља у 2000. години износило је 14,8%, док је учешће ове делатности у промету услугама износило 40,6%. Међу 5 првих држава у свету, које су оствариле највећи промет иностраних туриста у 2005. години, 3 су медитеранске: Француска, Шпанија и Италија. Из поменутог следи закључак да се гро туристичког промета на Средоземљу остварује у европским државама, у односу на медитеранске афричке и азијске земље. У 2005. години у европском делу Медитерана регистровано је 158 милиона страних туриста (19,6% учешћа у светском туризму), док су остварени приходи износили око 140 милијарди УС\$ (20,6% укупних прихода у међународном туризму). Процене Светске туристичке организације говоре да ће се позитивна развојна тенденција медитеранског туризма наставити до 2020. године. Просечна годишња стопа раста иностраног промета у поменутом периоду износиће 3%, што би резултовало бројем од преко 340 милиона страних туриста који ће посетити Медитерану у 2020. години (www.unwto.org).

Утицаји туризма на животну средину Медитерана

Туризам на Медитерану има наглашену *сезонску* и *просторну* концентрацију: у летњем периоду се реализује преко 40% укупног годишњег

промета, а већина капацитета и инфраструктуре лоцирана је у уском приобалном појасу, при чему се у приморском појасу Шпаније, Француске, Италије и Грчке оствари преко 2/3 укупног промета на Медитерану.

Експанзиван пораст туристичког промета у току протекле 3 деценије, праћен обимном изградњом туристичких капацитета, инфраструктурних и рекреативних садржаја, проузроковао је велику сатурацију простора и нарушавање природних и културних вредности Медитеранског приморја, као основних мотива туристичких кретања.

Обимна изградња туристичких капацитета у уском приобалном појасу, довела је до повећања ерозивних процеса, измене аутентичног изгледа приморских пејзажа и угрожавања биодиверзитета. За потребе туристичке изградње, у периоду после 1960. год. око 2/3 пешчаних дина у Медитеранском појасу је уништено. Велики број биљних врста Медитерана (око 500) угрожен је и прети им нестајање из ове макро регије (ЕЕА, 2003). Изградња 300 хиљада хотелских на Балеарским острвима довела је до озбиљне сатурације простора и угрожавања природне средине. У питању је острвска регија са највећим интензитетом туристичког развоја у Шпанији, израженим односом броја лежаја и броја домицилног становништва, који је, по подацима из 1998. г., износио 373,3 лежаја на 1.000 сталних становника. Овакав степен туристичког развоја битно превазилази еколошки и социо-културни носећи капацитет дате регије, што онемогућава развој туризма на одрживим основама. Због тога су регионални и локални управни органи били приморани да ригорозно поопштре услове за будућу туристичку изградњу, како би сачували природне, културне и традиционалне особености ове области, као основе будућег развоја (www.unwto.org).

Изузетној туристичкој изградњи допринели су и неразрађени механизми заштите природе, јер је само 6% Медитеранског приморја, укључујући и острва, стављено под неки вид државне заштите. Чак и на површинама које су званично проглашене за заштићене, заштитне мере се не спроводе у пракси, јер и овде долази до интензивне туристичке изградње. То је, нарочито, изражено у Грчкој, јужној Шпанији и Кипру (ЕЕА, 2003).

Туристички промет Медитеранског приморја има *наглашену сезонску концентрацију*, јер се у летњем периоду оствари преко 40% укупног годишњег промета. Сезонска концентрација туристичког промета има економске и еколошке импликације. Велика концентрација туриста у сезони изискује знатна инвестициона средства и обимне грађевинске радове да би се изградиле капацитети који би оптимално задовољили туристичке потребе. Са друге стране, ако се такви капацитети недовољно користе ван сезоне, а то је већи део године, поставља се питање економске оправданости њихове изградње. Такође, запосленост локалног становништва у вансезони је битно смањена. Наглашена концентрација туриста у периоду пу-

не сезоне доводи до појачаних притисака на туристичке атракције и изграђене капацитете, што условљава сатурацију простора и негативне еколошке последице.

Саобраћај са пратећом инфраструктуром, као елемент и фактор туристичких кретања, у високом проценту је одговоран за штете које туризам продукује у животној средини Медитеранског приморја. Највећу опасност изазива моторизовани туризам, јер се рачуна да аутомобил користи око 70% туристичке клијентеле у Европи, при чему је учешће друмског саобраћаја у туристичком промету медитеранских држава још израженије. Раст моторизованог туризма представља економску добробит за Медитеран, али и резултира повећањем аеро-загађења, буке и гужве на главним магистралним и приступним путевима, који кулминирају у периоду максималне концентрације туристичке тражње.

Обезбеђење адекватних количина питке воде у летњем периоду је велики проблем многих медитеранских места, јер су постојеће залихе воде у пуној сезони најчешће недовољне. Просечна потрошња воде у приморским центрима Медитерана износи 400 литара по туристичком ноћењу. Међутим, у појединим регијама потрошња воде у летњој сезони је знатно већа, па су несташице релативно честа појава. У сваком случају, овај драгоцен ресурс се мора много рационалније користити него што је то до сада био случај.

Исцрпљивање водних ресурса Медитеранског приморја проузрокује и повећање шумских пожара, чему доприносе и туристи несавесним понашањем. У Медитеранском појасу од пожара страда у просечно 200.000 ха шума годишње (www.unep.org).

Рад туристичких објеката ствара велике количине отпадних вода које најчешће немају адекватан третман пречишћавања и загађују околне реке, плаже и море. Пречишћавање отпадних вода је можда и најургентнији проблем на Медитерану. Процене су да се у око 70% туристичких центара Медитерана отпадне воде испуштају у море без икаквог претходног пречишћавања. Према истраживањима спроведеним пре неколико година, од 1500 анализираних плажа на француској медитеранској и атлантској обали, свака пета не задовољава строге еколошке критеријуме који ће на нивоу ЕУ бити обавезујући од 2015. године. Главни проблеми везани су за испуштање непречишћених вода из канализационих испуста и велико загађење приобаља (www.europe.eu.int).

Третман и одлагање чврстог отпада у многим медитеранским центрима нису решени на адекватан начин, при чему туристичко привређивање доприноси стварању великих количина отпада. Процене Светске туристичке организације говоре да туристи на Медитерану непосредно доприносе стварању 2,9 милиона тона чврстог отпада по години, док би се, сход-

но проценама будућег раста туризма на Средоземљу, у 2025. години количина чврстог отпада као последица туристичког промета могла повећати и до 12 тона по години (www.unep.org).

Лети се повећана количина енергије троши на рад расхладних уређаја, како би боравак посетилаца на високим температурама био пријатнији, али се радом оваквих уређаја емитују фреони који оштећују озонски омотач и троши све више електричне енергије.

Растући интерес за летњим рекреативним активностима на води доприноси изградњи и уређењу марина, склоништа за јахте, водених паркова и сл. Скијање на води, сурфинг, јахтинг и крузинг, анимирају све бројнију клијентелу, али овакве активности повећавају загађеност воде Средоземног мора и подижу буку изнад толерантног нивоа.

Културно-амбијенталне и историјске вредности такође су осетљиве на спољне притиске и због тога подлежу честој рестаурацији, што повећава трошкове њиховог отварања за посете.

Генерално гледано, еколошке последице које производи неуравнотежен развој туризма у Медитеранском приморју манифестују се на неколико нивоа:

- *локално становништво* је суочено са бројним притисцима и изазовима - исцрпљивање ограничених природних ресурса, загађивање воде и ваздуха, повећан ниво буке, могући еколошки акциденти;
- последице угрожавања биодиверзитета и прекограничног загађивања ваздуха и водних ресурса све више се манифестују као проблеми *регионалног карактера*, који погађају читав Медитеран;
- емисије полутаната као последица интензивног развоја саобраћаја, рада расхладних уређаја, као и нестајања шума, доприносе ефекту стаклене баште и исцрпљивању озонског омотача, што је еколошки проблем *глобалног карактера*.

Најважније мере заштите животне средине и креирања одрживог туризма

Бројне међународне институције и експертски тимови су у периоду после Конференције УН о животној средини и развоју (Рио де Жанеиро, 1992) много времена посветили разради најважнијих активности за постепену примену концепта одрживог туризма. Дијапазон односних мера и активности, које предузимају државни органи и организације, привредни сектор и научно-образовне институције веома је широк и, између осталог, укључује следеће активности: *адекватно планирање, доношење легислативе, коришћење економских инструмената, обављање истраживачких активности.*

Полазећи од специфичности утицаја туризма на животну средину Медитеранског приобаља, а уважавајући чињеницу да се ови утицаји често прожимају са утицајима других делатности које се обављају на истом простору, указаћемо на најважније инструменте за успешну контролу утицаја туризма на животну средину Медитеранског приморја.

Најважнији инструмент представља *интегралан приступ туристичком планирању*. Пошто је туризам сложен систем, планирањем је неопходно интегрисати развој свих његових сегмената, понуду и потражњу, физичке и институционалне елементе. Сваки систем ће бити функционалнији и ефикаснији, уколико се његовом планирању приступи на интегралан начин, координацијом развоја свих његових делова. Имајући у виду да је туризам отворен систем, планирањем је потребно интегрисати туризам у контекст општег економског и социо-културног развоја одређене медитеранске регије, њених специфичности и материјалних ресурса. На тај начин се смањују могућности конфликта између већег броја субјеката који претендују на исте ресурсе у датој области. Бенидорм је, нпр., приморска општина у провинцији Аликанте у Шпанији, са 45.000 становника, у којој се утицајима туризма на животну средину управља на ефикасан начин. Основу туристичких потенцијала представљају квалитетне плаже површине 37 ха, чисто и топло море и блага медитеранска клима. Локални органи су 1990. г. усвојили Стратегијски план развоја туризма, коме је претходила израда комплексне студије о капацитету простора, карактеристикама животне средине и потребној инфраструктури која мора пратити развој туризма. Основни циљеви Плана усмерени су на побољшање инфраструктуре и функционисање јавних служби, очување природних и културних вредности, обогаћивање понуде новим рекреативним и културним садржајима и јачање промотивних активности. Интегралан приступ туристичком планирању допринео је усклађености туризма и животне средине подручја.

Када је реч о *стандардима* којих се треба придржавати у управљању туризмом на Медитерану, са циљем да његов развој не премаши капацитет природне и социо-културне средине, најважнији су:

- *стандарди заштите животне средине* (стандарди квалитета ваздуха, стандарди квалитета воде за пиће и купање, стандарди дозвољеног нивоа буке) који се доносе правним актима на националном или међународном плану, али се у зависности од конкретне ситуације и насталих проблема на локалном нивоу могу кориговати и поштрити;
- *стандарди површине по кориснику простора и стандарди густине и изгледа изграђених капацитета*, које треба утврђивати просторно-планским инструментима на регионалном и локалном нивоу.

Стандарде површине по кориснику, треба одређивати на основу географских, екосистемских, социјалних и економских карактеристика, бро-

ја домицилног становништва, постојеће инфраструктуре и изграђених објеката одређеног дела Медитерана, при чему се могу корисити постојећа искуства за сличне типове простора у свету, али је нужно прилагођавати их локалним и регионалним особеностима.

Стандардима развоја и изгледа туристичких капацитета треба регулисати питања која се односе се на локацију, густину изграђености, величину и друге физичке карактеристике ових капацитета, њихову хармоничну интеграцију у природну и изграђену средину, укључујући и механизме контроле њихове примене.

Једноставним стављањем у однос броја расположивих лежаја у хотелима и површине датог простора у км^2 , као показатеља густине изграђености, не могу се добити задовољавајући резултати о утицајима такве изградње на капацитет простора и животну средину одређене медитеранске регије. То би значило, нпр., да густина хотелске изградње на Будванској ривијери износи око 70 лежаја по км^2 простора. А то је већа густина него што је има Коста Брава или Мајорка у Шпанији, која указује да је сатурација простора већ прешла горњи праг толеранције, са чим се не бисмо сложили. Због тога се и стандарди густине изграђености капацитета не могу утврђивати на основу прецизне математичке формуле, него просторну компоненту која означава број лежаја по км^2 треба анализирати у контексту географских и еколошких особености медитеранског простора, туристичке опремљености објеката, оствареног промета и броја домицилног становништва.

Зонирање је најважнији сегмент планирања и организације простора туристичких дестинација Медитерана, којим се на основу вредновања особености датог простора (вегетацијске, геоморфолошке, хидрографске, климатске, културне и пејзажне особености, стање инфра и супраструктуре, саобраћајна повезаност) утврђују зоне са различитом наменом и степеном коришћења. Посебно осетљиве површине стављају се под већи степен заштите, у којима је изградња објеката и инфраструктуре врло контролисана, па чак и искључена. С друге стране, развој и изградња се усмеравају у зоне са већим носећим капацитетом.

У циљу сузбијања негативних ефеката прекомерне туристичке изградње, на Кипру је проблематици заштите животне средине у последњој деценији дат посебан значај. Законским прописима је наглашено одређење за туристичку изградњу мање густине (неконцентрисана изградња) и предложене су мере за стриктнију и доследнију заштиту приобалног простора. Сходно томе, у приобалном простору ширине 3 км означене су такозване "беле зоне", као зоне у којима се, због високог степена сатурације простора, привремено забрањује сваки облик туристичке изградње.

Велики значај за оптимално просторно планирање туристичког развоја има *Анализа утицаја на животну средину (АУС)*, која представља

комплексан процес идентификације, предвиђања и интерпретације могућих утицаја одређеног пројекта на животну средину. Средином 80-их година 20. века туристички капацитети са пратећом инфраструктуром обухватили су површину од 4.400 км², а према дугорочним плановима туристичког развоја Медитерана до 2025. године, површина захваћена туристичким капацитетима проширила би се на 8.000 км². Јасно је да се реализација оваквих пројеката не сме се обавити без претходно детаљно спроведеног поступка анализе утицаја на животну средину (www.unep.org).

Фактор *сезоничности туристичког промета* Медитеранског приморја не може се избећи и условљен је природним погодностима за развој летњег рекреативног туризма, али постоје начини да се његови утицаји ублаже, омогући равномернија дистрибуција тражње током године и туризам прилагоди еколошким и социо-културним условима дате области. Потребно је одабрати, развијати и промовисати оне туристичке садржаје који ће привући посетиоце у различитим деловима године, посебно у вансезонском периоду. У питању су манифестације, конференције, саветовања, сајмови и др., као допуна доминантним рекреативним садржајима понуде у летњој сезони. Обогаћивање и обједињавање понуде Медитеранског приморја са понудом и мотивима у копненом залеђу, уз адекватну ценовну политику и медијску промоцију, могу привући више туриста и у деловима године нетипичним за туристичка кретања.

Обезбеђивање питке воде, пречишћавање отпадних вода, третман и одлагање чврстог отпада - горући су проблеми туристичких центара Медитеранског приморја. Међутим, има и позитивних примера који показују да се поменути проблеми могу успешно решавати. У већ поменутом Бенидорму вода за пиће се рационално троши а водоводна мрежа је квалитетно урађена. Отпадне воде се пречишћавају а затим користе за наводњавање. Око 30% отпадних вода се примарно, а 70% секундарно пречишћава. О томе сведочи и податак да је потрошња воде последњих година износила 200 лит по кориснику на дан. Један део чврстог отпада се рециклира, а други одлаже на изграђеној депонији и затрпава земљом.

У циљу бољег управљања друмским саобраћајем у Медитеранској макро регији, треба издвојити неколико практичних мера, помоћу којих се негативни ефекти по животну средину могу свести на минимум.

Забрана изградње нових друмских саобраћајница у осетљивим зонама. Туристичко место треба да има добар али контролисан саобраћајни приступ, што значи да магистралне саобраћајнице високог степена оптерећења не смеју пролазити кроз централне делове туристичких места, њихове рекреативне и зоне са смештајним капацитетима.

Забрана саобраћаја у атрактивним али осетљивим просторним целинама и њихова трансформација у пешачке зоне. У неким медитеран-

ским местима централна туристичка језгра, у којима су смештени културни споменици и амбијенталне целине велике вредности, искључују се за саобраћај, изузев аутобуског, док се простор уз обалу обликује у шеталишта.

Промовисање јавног превоза и еколошки погоднијих видова саобраћаја. Ради сузбијања негативних ефеката великог прилива моторизованих туриста, у појединим дестинацијама Медитерана воде се акције подстицања јавног превоза. Ако се у појачаном активирању јавног превоза користе возила са високим техничким перформансама или се укључују возила на електрични погон, онда је ефективност оваквих мера још већа.

Институционални оквир одрживог туризма и заштите Медитерана

Постепено сазревање свести о нужности успостављања валидног институционалног оквира за координирано деловање медитеранских земаља на плану заштите и одрживог коришћења Средоземног мора и приобалних подручја, нашло је своју прву конкретизацију у 1975. години. Наиме, тада су земље ове макро регије у Барселони закључиле *Конвенцију о заштити Медитеранског мора од загађивања*, познатију као *Барселонска конвенција*, а којој је до данас приступила 21 држава. Непосредно потом, усвојен је и Програм спровођења Барселонске конвенције под називом *Медитерански акциони план*, којим се обухватају најважнија питања управљања обалским подручјима, процене загађивања и заштите екосистема. У 1995. години започиње ИИ фаза координираних активности заштите Медитерана, када Барселонска конвенција мења назив у *Конвенција за заштиту морске средине и обалских подручја Медитерана*.

Медитерански акциони план (МАР) и *Комисија за одрживи развој Медитерана* (MCSD), као саветодавно тело формирано за успешнију имплементацију овог плана, са седиштем у Атини, представљају кључне институционалне чиниоце за спровођење одрживог развоја Медитерана. У настојању да омогући адекватну имплементацију принципа и смерница одрживог развоја, MCSD се у периоду после 1995. године, максимално посветио изради *Медитеранске стратегије одрживог развоја*. Стратегија је, после вишегодишњег рада, усвојена на састанку страна уговорница Барселонске конвенције у 2005. години.

Медитеранска стратегија је *оквирна стратегија*, чија сврха је прилагодити међународне обавезе регионалним условима, давати смернице за националне стратегије одрживог развоја и покренути динамично партнерство између земаља на различитим нивоима развоја. У Стратегији се истиче да је одрживи развој неминовност и једини начин за превазилажење следећих развојних изазова: а) Изазов очувања животне средине; б) Демо-

графски, економски, социјални и културни изазови; ц) Изазови глобализације, регионалне сарадње и управљања.

Полазећи од наведених изазова, Стратегијом се дефинише дугорочна визија Медитерана као политички стабилне и просперитетне макро регије и истиче значај 4 циља: Јачање економског развоја кроз унапређење ресурса специфичних за Медитеран; Смањење социјалних разлика и јачање културних идентитета локалних заједница; Мењање неодрживих образаца у производњи и потрошњи; и Побољшање управљања на локалном, националном и регионалном нивоу. У Стратегији је означено 7 приоритетних области деловања, међу којима је *одрживи туризам* означен као водећи привредни сектор.

Имајући у виду актуелно стање и досадашње ефекте туристичког развоја, Стратегија дефинише кључне циљеве које треба остварити у наредном периоду:

- *Смањити или ублажити негативне просторно-еколошке ефекте туризма*, нарочито у постојећим обалским туристичким подручјима;
- *Промовисати одрживи туризам* који интегрише социјалне, културне и привредне аспекте развоја и доводи до успешне тржишне валоризације разноликости и специфичности Средоземља;
- *Повећати економске ефекте туризма по локалне заједнице*, кроз промоцију регионалних пилот пројеката који ће допринети бољој имплементацији националних и субнационалних програма одрживог туризма;
- *Унапредити технике и средства управљања одрживим туризмом*, кроз бољу координацију активности јавног сектора и великих међународних тур-оператора.

Интегрално управљање обалским подручјима Медитерана

Јачање свести о потреби интегралног управљању обалским подручјима нашло је пуну верификацију у Поглављу 17, Агенде 21, усвојене на поменутој Рио-Конференцији. Поменуто поглавље се односи на заштиту океана, мора и обалских подручја и у њему је експлицитно дефинисана потреба увођења интегралног управљања обалским подручјима, укључујући Медитеран који је предмет овог рада.

Према дефиницији УН, Интегрално управљање обалским подручјима (Integrated Coastal Area Management) је “процес реализације циљева и задатака везаних за одрживи развој обалских подручја, примерен односним физичким, друштвеним и економским условима и заснован на правним, финансијским и административним системима и институцијама”. Укратко говорећи, ИСАМ подразумева континуиран и флексибилан про-

цес управљања ресурсима у обалским подручјима ради остварења одрживог развоја.

Интегрално управљање обалским подручјима није замена за секторско планирање (планирање туризма или неке друге делатности), већ оно преваходно фокусира значај веза између различитих секторских активности, како би се остварили адекватнији, шири и разумнији циљеви. У питању је континуиран, проактиван и адаптиван процес управљања ресурсима, усмерен ка остварењу одрживог развоја у обалским подручјима.

Обалске зоне су подручја интензивних активности, односно подручја прожимања, међусобних утицаја и размене између различитих физичких, биолошких, социјалних, културних и економских процеса и система. Било каква, па чак и најмања промена у неком од поменутих система може иницирати читав низ ланчаних реакција и значајних промена у другим системима, за које се на први поглед чини да немају никакве везе са местом настанка и врстом почетне промене.

Висок степен међусобне зависности активности/ресурса објашњава зашто се секторски приступ управљању обалским подручјима није показао успешним и није дао задовољавајуће резултате. Свака економска активност генерише шири спектар утицаја на различите ресурсе обалских подручја, чија комбинација може произвести акутне проблеме за ресурсну основу од које зависи опстанак ових подручја и довести до конфликта секторских интереса. Искуства показују да ефикасно и економично решење за један сектор (привредну делатност) може, у економском и еколошком смислу, бити штетно по потребе неког другог сектора/делатности. Оваква искуства су и навела на закључак да би управљање обалским подручјима требало базирати, не само на анализи појединачних активности и њихових утицаја, него и комбинованих ефеката секторских активности и њихових утицаја на обалске ресурсе.

Еко-марке као инструменти подршке одрживом туризму

Ради успешне имплементације концепта одрживог туризма неопходна је примена, како обавезујуће законске регулативе коју утврђују државни органи, тако и тржишни инструменти који имају карактер *доброволности*. Циљ ових других, где спада додељивање *еко марки (ecolabels)*, сертификата, награда и сл., састоји се у само-регулацији путем тржишта, кроз повећање конкурентности оних компанија које се понашају на еколошки одговоран начин, односно „искључивањем“ са тржишта оних предузећа која не испољавају еколошки одговорно понашање, не водећи рачуна о заштити животне средине.

Према Mathieson-у и Wall-у (2006), носиоци туристичке привреде користе еко-марке као одређену врсту заштитног знака или логотипа у комуникацији са тржиштем, у намери да тиме утичу на позитивне ставове тражње према производима и услугама које нуде. На овај се начин, значи, жели постићи предност у односу на конкуренцију на тржишту.

Туристичко-угоститељска предузећа, тур-оператори и агенције, који су добили еко-марку промовишу своја достигнућа на плану заштите животне средине у маркетиншким кампањама, путем летака, брошура, контаката са медијима и јавношћу, истицањем еко-марке (логотипа) у својим службеним документима. Еко-марка коју поседује одређено предузеће или дестинација представља један од корака на отварању пута ка савременом, захтевном, развијеном и еколошки освешћеном туристичком тржишту, које изискује диверзификовану и софистицирану понуду, усклађену са принципима заштите животне средине.

Поступак подношења кандидатуре и добијања еко-марке у складу је са политиком оријентисаном ка заштити животне средине и еколошки одговорном развоју туризма. Еко-марке у туризму додељују најчешће невладине организације, струковна удружења, фондације, јавни сектор и могу имати међународни, регионални, национални и локални значај.

Истраживања спроведена почетком овог века евидентирала су постојање више од стотину еко-марки за подручје туризма и угоститељства, које обухватају различите критеријуме и квалитативна својства, па је чињеница да такво мноштво еко-марки може довести до конфузије потрошача на тржишту (туриста). У области Медитерана током протеклих 20-ак година посебну афирмацију је стекло додељивање еко-марки под називом „Плава застава“ (Blue Flag).

Интелектуални власник „Плаве заставе“ и међународни носилац овог програма је Фоундацион фор Енвиронментал Едуцатион, са седиштем у Копенхагену, коју је основао Савет Европе 1981. године. У овај програм је данас укључено 30-ак европских и 10-ак ваневропских држава којима је туризам један од стратешких развојних циљева. До сада је подигнуто (постављено) преко 3.000 Плавих застава, од тога преко 2.500 на плажама и преко 600 у маринама. Спровођење програма Плаве заставе заснива се на строго дефинисаним критеријумима, који укључују чистоћу мора и плажа; организацију плаже и безбедност посетилаца; заштиту природе и свест о животној средини (www.blueflag.org).

Закључак

Најновије прогнозе експерата Светске туристичке организације говоре да даљи раст туризма на Медитеранском приморју неће бити тако

интензиван, као што је то био случај током последњих неколико деценија 20. века, тако да ће се смањити и његово учешће у укупном туристичком промету у свету. То се, са једне стране, може тумачити тиме да нарушавање природних и културних вредности Медитерана неминовно доводи до пада његове конкурентности на међународном тржишту. Поред тога, све је израженија промена трендова у међународним туристичким кретањима, јер се смањује удео масовног приморског туризма, а интензивира развој туристичких кретања мотивисаних жељом за упознавањем специфичних природних и антропогених карактеристика одређених просторних целина.

Остварење поменутих прогноза може бити корисно са аспекта заштите животне средине, јер ће се тиме ублажити притисци туризма на природне особености Медитеранског приобаља. Међутим, остаје чињеница да ће се раст туристичких кретања ка Средоземљу, иако смањеним темпом, наставити и у наредном периоду. Услед тога, пред свим учесницима туристичког процеса, а нарочито субјектима који доносе важне одлуке, налази се обавеза санирања негативних последица досадашњег развоја и постављања будућих планова на квалитетније основе. По нашем мишљењу, у наредном периоду тежиште треба ставити на следеће активности:

- континуирано праћење и анализа утицаја туризма на природну и социо-културну средину;
- стављање највреднијих природних и културних добара под строжији режим заштите;
- иницирање комплексних програма едукације намењених учесницима туристичког процеса;
- интензивирање међународне и регионалне сарадње, кроз јачање постојећих институционалних чинилаца (Барселонска конвенција, Медитерански акциони план, Медитеранска комисија за одрживи развој, Стратегија одрживог развоја Медитерана).

Литература

- European Environment Agency (2003). *Europe's Environment – 3rd Assessment*. Copenhagen.
- EuroStat (1994-2006). *Statistics in focus (Industry, trade and services)*. Bruxelles.
- Font, X. (2002). Environmental Certification in Tourism and Hospitality: Progress, Process and Prospects, *Tourism Management*, Vol. 23.
- Jenner, P. (1993). *Tourism in Mediterranean, EIU Research Report*, London.
- Jovičić, D. i Ivanović, V. (2004). *Turističke regije*. Beograd: Plana tours.

- Jovičić, D. i Ivanović, V. (2006). *Turizam i prostor*. Novi Beograd: Ton PLUS.
- Mathieson, A. and Wall, G. (2006). *Tourism: Change, Impacts, Opportunities*. Essex.
- WTO (1999). *Observations on International Tourism*. Madrid.